

ПОРЯДОК І ПРАВИЛА ВИКОРИСТАННЯ ВЕРСІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

ТАТАРИН Назарій Миколайович - кандидат юридичних наук, заступник начальника відділу комплектування апарату управління комплектування Департаменту персоналу Міністерства внутрішніх справ

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-3888-2104>

УДК 343.985

DOI 10.32782/EP.2022.3.30

У статті підкреслено, що планування розслідування – це розумова діяльність, яка полягає у створенні ситуативно зумовленої моделі розслідування протиправних діянь заради оптимізації та впорядкування процесу їх досудового розслідування. Зазначено, що одним із етапів планування розслідування кримінальних правопорушень є складання плану розслідування (усного чи письмового), який, своєю чергою, включає в себе таку стадію як висунення версій і передбачення заходів їх перевірки. Аргументовано, що версії відіграють важливу роль у діяльності з планування розслідування кримінальних правопорушень. З'ясовано, що значення версій при досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень полягає в тому, що вони, будучи інструментом пізнання, дозволяють не тільки з'ясувати обставини, що підлягають доказуванню та мають значення для кримінального провадження, а й підтвердити їх системою належних, допустимих, достовірних і достатніх доказів. З метою забезпечення повноти висвітлення порядку і правил використання версій при розслідуванні кримінальних правопорушень з'ясовано сутність та ознаки версій. Встановлено, що версії є своєрідним інструментом доказування в кримінальному провадженні. Аргументовано, що використання версій при розслідуванні кримінальних правопорушень повинно відбуватися з дотриманням вимог, які стосуються побудови версій і їх перевірки, а саме – вони повинні бути обґрунтованими, реальними та достатніми. Наголошено, що порядок використання версій при розслідуванні кримі-

нальних правопорушень, насамперед, повинен не суперечити закріпленій правовій процедурі здійснення кримінального провадження та бути науково обґрунтованим.

Ключові слова: планування розслідування, кримінальні правопорушення, версії, припущення, правила побудови версій, перевірка версій, використання версій.

Постановка проблеми

Планування розслідування – це розумова діяльність, яка полягає у створенні ситуативно зумовленої моделі розслідування протиправних діянь заради оптимізації та впорядкування процесу їх досудового розслідування. При цьому одним із етапів планування розслідування кримінальних правопорушень є складання плану розслідування (усного чи письмового), який, своєю чергою, включає в себе такі стадії як: постановлення тактичних завдань розслідування, визначення обсягу та змісту обставин, що підлягають доказуванню; висунення версій і передбачення заходів їх перевірки; розподіл сил і засобів шляхом визначення виконавців, матеріально-технічного забезпечення; встановлення строків виконання запланованих заходів; передбачення способів контролю та відповідальних осіб за виконання окремих запланованих заходів і плану розслідування взагалі кримінальних правопорушень є одним із способів організації праці органу досудового розслідування й її удосконалення за всіма напрямками.

Вказані обставини підкреслюють важливу роль версій у діяльності з планування розслідування кримінальних правопорушень. Тому вважаємо за необхідне дослідити порядок і правила використання версій під час розслідування кримінальних правопорушень. Адже не дарма «одним з перспективних напрямів оптимізації і підвищення ефективності розслідування окремих видів злочинів є дослідження і подальша розробка проблеми типових версій» [1, с. 133].

Аналіз останніх досліджень

Поняття, види версій, а також правила висунення та перевірки версій у кримінальному провадженні досліджуються у працях багатьох учених-криміналістів, зокрема: С.В. Великанова, А.Ф. Волобуєва, О.І. Калиновської, В.О. Коновалової, В.В. Лемак та інших. Але значна кількість питань, у тому числі пов'язаних із використанням версій при розслідуванні кримінальних правопорушень, залишається невирішеними.

Метою статті є визначення порядку та правил використання версій під час розслідування кримінальних правопорушень.

Виклад основного матеріалу

А.П. Шеремет правильно підмічає, що «у ході розкриття і розслідування злочинів відбувається поступове збирання доказової інформації, починаючи від вірогідних передбачень і закінчуючи достовірними знаннями щодо злочину, який розслідується. Для того, щоб швидше здійснити перехід від вірогідних до достовірних знань, під час будь-якого дослідження суб'єкта пізнання застосовується гіпотетичне мислення. Основною формою такого пізнання є гіпотеза, як висновок з вихідними із нього передбаченнями. В кримінальному і кримінально-процесуальному пізнанні події злочину головним його інструментом є криміналістична версія як різновидність гіпотези, тобто гіпотези, застосованої до окремого соціального явища. Відповідно в кримінально-процесуальній та кримінальній діяльності побудова версій

і їх перевірка перетворюються в один із власне криміналістичних методів пізнання» [2, с. 244].

Також заслуговує на увагу твердження Є.Д. Лук'янчикова з приводу того, що «розслідування злочинів – складний процес пізнання, метою якого є отримання істинного знання про обставини злочину. Специфікою цього пізнавального процесу є те, що він здійснюється у формі кримінально-процесуального доказування передбаченими КПК України засобами. Пізнання злочину як події минулого здійснюється за слідами, які відбилися в об'єктах матеріальної обстановки та пам'яті людей. Слідчому важливо розшукати ці сліди, одержати з них інформацію й використати її для відтворення картини минулого, з'ясування обставин події злочину» [3, с. 29]. При цьому, як указує вчений, «логічним інструментом пізнання невідомих обставин є гіпотеза», яку в слідчій діяльності та криміналістичній науці прийнято йменувати версією [3, с. 30], а структурними компонентами пізнання слідів кримінального правопорушення є «комплекси логічних (достовірних), евристичних (пошукових) та інтуїтивних операцій» [4, с. 130].

З наведено помітно, що пізнання обставин учинення кримінального правопорушення, тобто обставин події, яка відбулася в минулому, здійснюється за допомогою висунення та перевірки версій. При цьому порядок і правила такої діяльності визначаються на підставі аналізу положень нормативно-правових актів, які регламентують кримінальну процесуальну діяльність і організаційні засади функціонування органів досудового розслідування, а також з урахуванням правил логіки.

Разом із тим акцентуємо увагу, що висвітлення порядку і правил використання версій при розслідуванні кримінальних правопорушень буде неповним без з'ясування сутності й ознак версії.

Зокрема, в криміналістичній науці усталилося розуміння версії як «логічно обґрунтованого припущення про наявність і обставини події, що розслідується, дії конкретних осіб і наявність у цих діях складу відповідного злочину» [2, с. 244];

«обґрунтоване припущення професійно-го учасника процесуального дослідження злочинів про сутність та значення окремих фактів, обставин, їх зв'язки між собою і в сукупності, які лежать у межах такого дослідження, що формулюється з метою об'єктивізації та оптимізації досягнення результатів останнього і перевіряється в межах кримінального судочинства» [5, с. 172]; «припущення, побудоване на основі аналізу однотипних ситуацій, спільності певних необхідних явищ та зв'язків» [1, с. 134]; «обґрунтоване імовірне пояснення певної події, обставини або окремого факту, яке використовується для встановлення істини в процесі розслідування» [3, с. 30]; «об'єктивне припущення або висновок стосовно певного злочину, що виникає з фактичних підстав і логічних міркувань, вимагає відповідної перевірки, спрямоване на з'ясування істини в кримінальному провадженні» [6, с. 334–338]; «обґрунтоване припущення суб'єкта пізнавальної діяльності (слідчого, детектива, прокурора, оперативного працівника, експерта) відносно окремого факту чи групи фактів, що мають чи можуть мати значення для провадження, вказують на наявність та пояснюють походження та зміст цих фактів, їх зв'язок між собою, й слугують цілям встановлення об'єктивної істини» [4, с. 131]; тощо. У цілому можна стверджувати, що під версією у кримінальному провадженні варто розуміти обґрунтоване припущення з приводу обставин учинення кримінального правопорушення, що розслідується.

При цьому цікавим є твердження стосовно того, що «версія – це, з одного боку, окремий метод науки криміналістики, який включає систему рекомендацій щодо використання узагальненого досвіду і логічного мислення для визначення на початковому етапі слідчого пізнання його напрямів та очікуваних результатів з метою вибору засобів практичної діяльності відносно перетворення ймовірного знання про подію злочину на достовірне, коли сукупність (система) зібраних фактичних даних задовольняє вимогам повноти, несуперечності, однозначності і надійності. З іншого боку, версія – це ймовірна ідеальна

інформаційно-логічна модель проблемної слідчої ситуації, результат розумової діяльності слідчого. Такий підхід відкриває перспективи для подальших теоретичних розробок цієї криміналістичної категорії та можливості більш повного і точного використання версій на практиці» [7, с. 128].

Значення версій при досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень полягає в тому, що вони, будучи інструментом пізнання, дозволяють не тільки з'ясувати обставини, що підлягають доказуванню та мають значення для кримінального провадження, а й підтвердити їх системою належних, допустимих, достовірних і достатніх доказів. Відповідно, версії є своєрідним інструментом доказування в кримінальному провадженні.

Більш детально значення версії при розслідуванні кримінальних правопорушень розкриває О.-А.С. Трофименко через призму її мети та завдань. Зокрема, на думку науковця, «загальною метою криміналістичної версії є визначення стратегічних напрямків досудового та судового розслідування кримінального провадження та встановлення осіб, причетних до скоєного правопорушення». У той же час «загальними завданнями криміналістичної версії є:

1) встановлення закономірностей виникнення злочинного явища;

2) оптимізація процесу розслідування кримінального правопорушення шляхом застосування процесуальних та непроцесуальних засобів загальної теорії криміналістичної версії;

3) систематизація та удосконалення загальнокриміналістичних засобів для ефективного розслідування кримінальних правопорушень;

4) встановлення осіб, що скоїли кримінальне правопорушення» [8, с. 209].

Проте, щоб мета та завдання версії під час здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень були досягнуті, повинні бути дотримані встановлені до їх використання в кримінальному провадженні порядок і правила.

Враховуючи вищенаведене, можна погодитися, що «у процесі планування розслідування важливого значення набуває

висування слідчих версій». Причому «логіка взаємозв'язку версій і планування прослідковується, головним чином, у тому, що всі обставини, які підлягають встановленню при розслідуванні, випливають з тих наслідків, що виводяться з побудованого припущення. Виявлені обставини створюють у випадках їх належності до виведених наслідків той ланцюг доказів, що є основою розслідування» [5, с. 171]. Висунення й перевірка версій відіграє вирішальну роль і становить основу планування [9, с. 104].

Однак використання версій при розслідуванні кримінальних правопорушень повинно відбуватися з дотриманням вимог, які стосуються побудови версій і їх перевірки. Зокрема, основними вимогами до висунення версій у кримінальному провадженні є:

- версії повинні бути обґрунтованими, тобто базуватися на матеріалах кримінального провадження та наявній в органів досудового розслідування інформації доказового й орієнтовного характеру;

- версії повинні бути реальними, а значить формулюватися з урахуванням вихідних даних по конкретному кримінальному провадженню, відомостей криміналістичної характеристики окремого різновиду кримінальних правопорушень та бути придатними для перевірки;

- версії повинні бути достатніми для з'ясування всіх обставин, що підлягають доказуванню та мають значення для кримінального провадження.

Щодо порядку використання версій при розслідуванні кримінальних правопорушень, то він повинен не суперечити закріпленій правовій процедурі здійснення кримінального провадження та бути науково обґрунтованим. Відповідно основні правила використання версій у кримінальному провадженні полягають у наступному:

- висунення та перевірка версій здійснюється уповноваженими особами за допомогою регламентованих засобів збирання, перевірки й оцінки доказів;

- діяльність з побудови та перевірки версій реалізується виключно під час до-

судового розслідування, тобто після його початку та до закінчення в одній із форм, установленій кримінальним процесуальним законодавством;

- перевірка всіх висунутих версій здійснюється паралельно й до кінця, тобто до їх спростування чи підтвердження;

- висновки, отримані за результатами перевірки версій, ураховуються при прийнятті та вмотивуванні процесуальних рішень.

Окремо наголосимо, що «перевірка версій визнається завершеною лише в тому випадку, коли зібрана сукупність доказів, яка вичерпним чином встановлює всі передбачені законом обставини і виключає будь-які інші пояснення злочинного діяння» [10, с. 222].

Висновки

Отже, версії відіграють важливу роль у діяльності з планування розслідування кримінальних правопорушень. Значення версій при досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень полягає в тому, що вони, будучи інструментом пізнання, дозволяють не тільки з'ясувати обставини, що підлягають доказуванню та мають значення для кримінального провадження, а й підтвердити їх системою належних, допустимих, достовірних і достатніх доказів. Відповідно, версії є своєрідним інструментом доказування в кримінальному провадженні. Використання версій при розслідуванні кримінальних правопорушень повинно відбуватися з дотриманням вимог, які стосуються побудови версій і їх перевірки, а саме – вони повинні бути обґрунтованими, реальними та достатніми. Порядок використання версій при розслідуванні кримінальних правопорушень, насамперед, повинен не суперечити закріпленій правовій процедурі здійснення кримінального провадження та бути науково обґрунтованим.

Література

1. Пясковський В.В. Система типових версій під час розслідування викрадення людей. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2014. № 1. С. 133–142.

2. Шеремет А.П. Криміналістика: навч. пос. для студ. вищ. навч. закл. 2-ге вид. Київ, 2009. 472 с.

3. Криміналістика: підручник: у 2 т. Т. 1 / А.Ф. Волобуєа, М.В. Даньшин, А.В. Іщенко та ін.; за заг. ред. А.Ф. Волобуєа, Р.Л. Степанюка, В.О. Малярвої. Харків, 2018. 384 с.

4. Копча В.В., Копча Н.В. Криміналістична техніка, тактика і методика: навчальний посібник. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 286 с.

5. Топчій В.В. Планування розслідування злочинів, учинених організованими злочинними групами. *Юридичний вісник*. 2015. № 1 (34). С. 169–174.

6. Цільмак О. Основи побудови криміналістичних версій. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 2. С. 334–338.

7. Мірковець О.М. Розслідування розбоїв, вчинених організованою групою в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Маріуполь, 2021. 258 с.

8. Трофименко О.-А.С. Дефініція, об'єкт, предмет, мета, завдання, принципи, ознаки та функції категорії «криміналістична версія». *Право і суспільство*. 2016. № 6. Ч. 2. С. 208–212.

9. Керик Л.І. Розслідування доведення до самогубства: питання організації та планування. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2016. Вип. 16. С. 98–107.

10. Греков О. Особливості побудови та перевірки криміналістичних версій. *Новітні кримінально-правові дослідження*. 2017. Миколаїв: Іліон, 2017. С. 219–223.

SUMMARY

The article emphasizes that investigation planning is a mental activity that consists in creating a situationally determined model of investigation of illegal acts for the purpose of optimizing and streamlining the process of their pre-trial investigation. It is noted that one of the stages of planning the investigation of criminal offenses is the preparation of an investigation plan (oral or written), which, in turn, includes such a stage as the presentation of versions and the provision of measures for their verification. It is argued that versions play an important role in criminal investigation planning activities. It was found that the significance of versions in the pre-trial investigation of criminal offenses lies in the fact that they, being a tool of knowledge, allow not only to find out the circumstances that are subject to proof and are important for criminal proceedings, but also to confirm them with a system of proper, admissible, reliable and sufficient evidence. In order to ensure the complete coverage of the procedure and rules for the use of versions in the investigation of criminal offenses, the essence and features of the version have been clarified. It has been established that versions are a kind of evidence tool in criminal proceedings. It is argued that the use of versions in the investigation of criminal offenses should take place in compliance with the requirements related to the construction of versions and their verification, namely, they should be justified, real and sufficient. It was emphasized that the procedure for using versions in the investigation of criminal offenses should, first of all, not contradict the established legal procedure for carrying out criminal proceedings and be scientifically based.

Key words: investigation planning, criminal offenses, versions, assumptions, version construction rules, version verification, use of versions.